

Reformatiefeest in de Paaskerk

‘Gott der Herr ist Sonn und Schild’, BWV 79

Op zondag 31 oktober aanstaande, Hervormingsdag, geeft de Bach Cantorij Baarn onder leiding van Bas Ramselaar een uitvoering van cantate 79 met de beeldende titel Gott der Herr ist Sonn und Schild.

De bijbehorende interkerkelijke dienst in de Paaskerk, waarin ds Lia Jansen voorgeeft, begint om 19.30 uur. Als solisten treden aan Paulien van der Werff, sopraan, Harda van Wageningen, alt en Bert van de Wetering, bas.

De reguliere orkestbezetting is uitgebreid met fluit, hoorns en pauken. Organist is Henk van Zonneveld.

REFORMATIEDAG

In Sachsen was het Reformationsfest (Hervormingsdag) op 31 oktober sinds 1667 één van de hoogtepunten van het kerkelijk jaar. Op deze datum zou, aan de vooravond van Allerheiligen, Luther in 1517 zijn 95 stellingen tegen de aflat op de deur van de slotkapel van Wittenberg hebben gespijkerd. Luther revolteerde niet alleen tegen de aflatpraktijken van de Rooms-Katholieke kerk, maar ook tegen de kerk als instrument voor machtspolitieke verhoudingen met aan het hoofd een almachtige keizer, namelijk de Paus. Luther wilde zijn kerk terugbrengen bij de Bijbel, het woord van Christus, de genade en het geloof. Zijn verzet leidde uiteindelijk tot een breuk met de zogenaamde moederkerk en markeerde zo het begin van het ontstaan van protestantse kerken. Muzikaal werd op deze feestdag in die kerken flink uitpakkt. En dan graag op basis van het door Luther zelf gecomponeerde, bijna opruiende strijdlid *Ein feste Burg ist unser Gott*, waarmee hij volgens de legende met zijn companen zingend naar de Rijksdag te Worms toog. Daar werd Luther vervolgens in de ban gedaan. "De eerbiedwaardige kathedraal van Worms schudde op zijn grondvesten en de torenkraaien vlogen ongerust uit toen dit ongehoorde gezang weerklonk" (Jules Michelet 1798-1874). Een legende dus, want niet eerder dan 1529 schreef Luther zijn roerig kerklied.

CANTATES VOOR HERVORMINGSDAG

Drie maal schreef Bach een cantate voor hervormingsdag, een kerkfeest waar hij pas in Leipzig mee kennismakte. Lange tijd bevond cantate 79 zich in de slagschaduw van Bachs beroemde cantate *Ein feste Burg..*, BWV 80, maar dan wel de uitgebreide versie uit 1730 met het ferme openingskoor. Ook uit 1730 stamt de derde (onvolledige) cantate voor het hervormingsfeest, BWV 192 *Nun danket alle Gott*, gebaseerd op de kerkhymne met dezelfde titel van Martin Rinckhart (1586-1649). Gecomponeerd voor zondag 31 oktober 1725 is BWV 79 toch de allereerste complete cantate die Bach voor hervormingsdag schreef.

In zijn opstellen over muziek, *Het kastje van Oma* (1958), verrichtte Simon Vestdijk een vergelijkend warenonderzoek. Het uitgangspunt was even subjectief als simpel: in welke cantates zitten de mooiste aria's, de mooiste koren et cetera. Aan de hand van een vier punten systeem werd het materiaal in kaart gebracht. Laten nu alle drie de openingskoren 79, 80 en 192 een 4+ scoren!

BWV 79

En inderdaad: het openingskoor is zondermeer het meest indrukwekkende deel van deze cantate: behalve strijkers, continuo en twee hobo's klinken ook twee hoorns en pauken. Bij een heruitvoering in 1730 kwamen er nog twee traverso's bij. De tekst van deze cantate houdt geen enkel verband met de lezingen voor Reformatiedag, maar is een meer algemene lofprijzing en dankzegging. De titeltekst komt uit het boek der Psalmen, de nogal pastorale Psalm 84, waaraan ook Brahms zijn fraai getoonzette *Wie lieblich sind deine Wohnungen* (Deutsches Requiem) ontleende.

In het omvangrijke en complex gebouwde openingskoor blazen de hoorns een triomfantelijke fanfare, gesteund door aandringende paukenslagen. Zij trekken zich terug als strijkers en hobo's de paukenslagen verwerken tot een aanvallend fugathema, waarin je met een beetje fantasie oprukkende troepen kan horen. Na vijf fuga-inzetten keren de hoorns weer terug. Pas dan verschijnt het koor, begeleid door het militante fugamotief en telkens afgewisseld met het hoornmotief. Op de laatste tekstzin *Er wird kein Gutes ...* zet het koor een langdurige fuga op, met het inmiddels goed in het oor gelegde thema. Pas aan het eind daarvan komen de hoorns en het koor voor het eerst bij elkaar: op de titeltekst wordt de openingssymfonie ongeveer herhaald, maar nu met het koor erin opgenomen.

De daaropvolgende altaria, zonder inleidend recitatief, gaat uit van dezelfde tekst maar vormt muzikaal gezien een verrassend contrast met het luidruchtige, militante eerste deel. Fluit en continuo ondersteunen subtiel de troostende tekst. Hierna klinkt Rinckerts kerkhymne *Nun danket alle Gott* in volle glorie. Een verzadigde klank met daaronder de nog zachtjes naklinkende oorlogspauken. Kwam in Bachs tijd misschien dan nu de preek? De eerste woorden uit het navolgend en enige recitatief van deze cantate lijken daar op te wijzen: "Gott lob, wir wissen den rechten Weg zur Seligkeit...".

Wat volgt is een ogenschijnlijk lichtvoetig duet van sopraan en bas. Hoe gecompliceerd, contrapunctisch en ingenieus gestructureerd Bach in het openingskoor te werk ging, zo geraffineerd eenvoudig, zonder enige instrumentale inleiding maar gewoon boem pats nu de samenzang van deze onnozele creaturen. Hier staan wij, armzalige simpele zielen tegenover de machten van het kwaad: duivel, oorlog, pestilentie en ...aflaat. Ja, dan klinkt zo'n hulpkreet "Ach God, verlaat de uwen nimmermeer" toch een tikkie anders. Trokken de jachthoorns en pauken uit het eerste deel je nog het slagveld op, hier klinkt het stampend hoefgetrappel al aardig getemd en ongevaarlijk in de vioolpartijen. We zijn er immers bijna. De oplossing, of zo u wilt de verlossing, ligt nog maar één koraal ver. En zo is het, in heilige driekwartsmaat toonzet Bach Ludwig Helmbolds 16de eeuwse kerkhymne *Erhalt uns in der Wahrheit, gib ewigliche Freiheit, zu preisen deinen Namen durch JC, amen*. Een geharmoniseerd vierstemmig slotkoraal aangevuld met zelfstandige partijen voor beide hoorns en pauken, zevenstemmig dus. Ha, weer zo'n pikant detail. Niets is toeval bij Bach!

Misschien toch een aanrader om met deze informatie in het achterhoofd deze cantate te komen beluisteren. De kerkdeuren van de Paaskerk staan zondag 15 november vanaf 19.15 uur voor u open.

Verzoeken dit vignet bij het artikel te plaatsen en –indien mogelijk– een foto van een van de vocale solisten (zie bijlagen)